

УДК 94:666.712](477.51)«17»

Юлія Фурсова

ДО ПИТАННЯ ПРО ОБЛАШТУВАННЯ ЦЕГЕЛЬНОГО ВИРОБНИЧОГО КОМПЛЕКСУ БАТУРИНА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ (НА МАТЕРІАЛАХ ФОНДУ № 51. ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ, М. КИЇВ)

DOI: 10.5281/zenodo.4771939

© Ю. Фурсова, 2021. СС BY 4.0

Мета дослідження полягає в аналізі наявних публікацій та впровадженні до наукового обігу виявленого в ЦДІАК України м. Києва документу, що стосується функціонування цегельних заводів у гетьманській столиці Батурині за часів гетьманства К. Розумовського. У статті розглянуто та проаналізовано питання, які розкривають облаштування Батуринського цегельного комплексу станом на 1765 р.: перелік господарських, житлових, промислових та складських приміщень, робочого інвентарю. Подані та проаналізовані матеріали дають змогу ширше схарактеризувати функціонування батуринського цегельного комплексу станом на 1765 р. Крім того, матеріали дозволяють отримати нові відомості про забудову Батурина в середині ХVІІІ ст. **Наукова новизна** полягає в здійсненому вперше комплексному аналізі публікацій та запровадженні до наукового обігу нововиявлених архівних матеріалів фонду № 51 Центрального державного історичного архіву України, м. Київ. Вивчення діяльності промислових підприємств Батурина є досить актуальним з огляду на розгортання комплексних досліджень забудови та економічного розвитку міста в середині ХVІІІ ст. Під час підготовки публікації автором були використані загальнонаукові методи історичного дослідження. **Висновки:** Попри наявні наукові розвідки, на сьогодні залишається безліч нез'ясованих питань щодо діяльності промислових підприємств Батурина, зокрема цегельних заводів. Наведені в статті відомості дозволяють встановити, що цегельний комплекс займав велику територію, на якій розміщувалась низка житлових, господарських, складських та виробничих будівель. Наведена у статті інформація доводить, що в середині ХVІІІ ст. батуринський цегельний комплекс був потужним підприємством. Окреслені в статті питання лише частково проливають світло на безліч нез'ясованих питань, які стосуються діяльності цегельного комплексу. Подальше дослідження порушеної проблеми дасть змогу повніше дослідити економічний розвиток Батурина в середині ХVІІІ ст.

Ключові слова: Батурин, гетьман Кирило Розумовський, цегельні заводи, цегельний майстер, Карло Пеллі, гетьманська столиця, робочий інвентар.

У середині ХVІІІ ст. в Батурині починається бурхливий розвиток промисловості, що було пов'язане з заходами К. Розумовського по відновленню гетьман-

ської столиці і, відповідно, розбудови міста. Відомо, що на початку 1750-х рр. в околиці Батурина відкриваються цегельні заводи.

Функціонування батуринських цегельних заводів на сьогодні залишається малодослідженою проблемою. Наразі невідома точна кількість таких підприємств, не виявлено архівних джерел, які засвідчують як дати їх заснування, так і припинення діяльності, їх точне розташування та облаштування.

Порушену проблему частково розглянуто у ряді праць дослідників регіону цього періоду. Так, П. Нечипоренко навів відомості, що цегельню було засновано у 1751–1752 рр., та проаналізував матеріали, які характеризують її функціонування, зокрема, навів дані про контракти з майстрами, забезпечення цегельні робочою силою, умови зберігання цегли, кількість печей, на яких вироблялася продукція¹. М. Терех підтвердив думку П. Нечипоренка про те, що це було вельми потужне підприємство, а також висловив припущення, що цегельня була розташована в південно-східній частині Батурина, в урочищі «Гуринова долина»². Дослідниця історичної топографії Батурина Н. Саєнко навела відомості щодо декількох цегельних підприємств гетьманської столиці. Спираючись на Генеральний опис Лівобережної України 1765–1768 рр., вона довела, що розміщувалося це підприємство поблизу суконної фабрики К. Розумовського.

Інший цегельний завод був розташований у заплаві Сейму біля підніжжя тераси навпроти палацово-паркового ансамблю гетьмана, що, перш за все, обумовлено можливістю здійснення вигідної та швидкої доставки будівельного матеріалу³. Ю. Мицик та І. Тарасенко навели відомості, що на підставі наказу Генеральної Військової канцелярії, датованого 1751 р., батуринський сотник Дмитро Стожок отримав завдання знайти місце для будівництва цегельні та вирішив це досить радикально, захопивши земельну ділянку Батуринського Крупицького монастиря, розташовану між Батурином і с. Обмачевом неподалік р. Сейм: «миная прочие угодные к зделки кирпича места, пахотное поле монастыря ... занял»⁴.

У нашій публікації на підставі аналізу документів з фонду № 51 Центрального державного історичного архіву України у м. Києві розглянуто та проаналізовано питання, які стосуються облаштування батуринської цегельні. Вважаємо за необхідне також запровадити до наукового обігу справу № 19986, у якій міститься інформація, що стосується порушеної проблеми. Зокрема, у справі зазначено: «при цегельному батуринському заводі різних споруд та матеріалів», далі йде досить детальний опис споруд аж до розмірів (як для проживання майстрів та працівників, які були залучені до роботи на цегельні, так і для їх господарських потреб, і безпосередньо виробничі приміщення), перелічена значна кількість знарядь праці, яка використовувалася для здійснення виробничих операцій.

Цитати, що наводяться в статті, апробовані до сучасної української мови для полегшення їх сприйняття та розуміння. Міри довжини також максимально адаптовані для сучасного розуміння, проте зазначимо, що в XVIII ст. вони не були сталими, тому можливі незначні відхилення у розмірах.

Так, у справі № 19986 першим подається опис житла цегельного майстра, яке складалося із сіней, хати з додатковою кімнатою та пекарні: «одна хата с комнатою и впричолку, в длину та хата саженой треаршинных двох без трех четверток аршина, а в ширину двох с четвертью аршина, комната в длину одного

¹ Нечипоренко П. Фабрики Розумовського на Посем'ї. *Записки історико-філологічного відділу ВУАН*. Київ, 1927. Кн. XI. Праці історичної секції за редагуванням акад. М. Грушевського та професора О. Грушевського. С. 185–208.

² Терех М. І. Промисловість Батурина доби К. Розумовського (XVIII–XIX ст.). *Батуринська старовина*. Збірник наукових праць, присвячений 300-літтю Батуринської трагедії. Київ, 2008. С. 401.

³ Саєнко Н. А. Забудова Батурина XVII–XVIII ст.: будівлі виробничого призначення. *Батуринська старовина*: збірник наукових праць. Чернігів, 2020. Вип. 8 (12). С. 18–26.

⁴ Мицик Ю., Тарасенко І. Документи фонду 154 ЦДІАК України як джерело з історії Батуринського Свято-Микільського Крупицького монастиря. *Батуринська старовина*: збірник наукових праць. Київ, 2019. Вип. 7 (11). С. 81–100.

сажня без полчвертки аршина, а в ширину два с чверткою аршина. В той же хате печь варистая з грубою и котелком мурованным, железом укрепленные; окон врезанных в хате три, а в комнате одно з оболонками, дверей в комнату одни, а с комнаты одни»⁵. Якщо перевести вище наведені розміри у сучасну систему мір, то бачимо, що розмір жилої опалюваної частини квартири цегельного майстра становив 6,82 x 7,79 м.

Далі описано сіни: «рубленные в шулы в длину саженой двох из двома аршины, а в ширину двох з 1 чверткою аршина, а чрез оные хата другая напротив пекарня з печью варистою, в длину и ширину двох сажней з 1 аршином, окно в ней врезаное едно, а простых двое»⁶. Пекарня мала комору розміром: «в длину саженой двох с чверткою аршина, а в ширину двох без чверти аршина» (5,13 x 4,78 м). Погріб був таких же розмірів, як і комора. Поряд розташовувався «сарай плетневой, в длину пяти саженой с половиной, а в ширину двох с двома аршин» (13,64 x 6,38 м). Усі ці споруди були покриті солом'яним дахом. Для проживання робітників була призначена хата: «рубленая над берегом к Батурину, где работники жили, в длину и ширину трех саженой покрыта дранью» (7,5 x 7,5 м).

На території виробничого комплексу розміщувалась і кузня: «в длину и ширину полтрети сажня под землею и у дверях прибой и засовка и ключ железные».

Далі, судячи з опису, містилась інформація про кухню та житлову хату, адже в ній була розташована груба і вариста піч: «хат две одна з стелею накладною в длинну трех саженой без аршина, а в ширину двох саженой з пятьма чвертками аршина, з грубою, окон врезанных четыре, прибои и притяжка железные. Другая з середины мазаная з печью варистою в четырех окнах простых з оболонками, в длину и ширину двох саженой з половиною аршина» (5,30 x 5,30 м). Поряд розташовувалася велика хата, що використовувалася для випікання хліба робітникам підприємства: «в длину и ширину трьох саженой» (7,5 x 7,5 м). У цій хаті було: «окон простых четыре, з сеньми рубленьми в шулы». Також хата мала комору: «на складе железных материалов, з засеками наусьпь провианта» розмірами комора: «саженой двох с пятьма чвертками, а в ширину трьох» (5,85 x 7,44 м).

У сінях була відгороджена дранню хижка, в якій стояло 2 ступи, також був погріб розміром «в один сажень» (2,48 x 2,48 м). Пекарня мала комору розміром: «в длину саженой двох с чверткою аршина, а в ширину двох без чверти аршина» (5,13 x 4,78 м). Був і погріб такого ж розміру, як і комора.

Поряд був розташований «сарай плетневой, в длинну пяти саженой с половиной, а в ширину двох с двома аршина» (13,64 x 6,38 м). Усі споруди мали солом'яні дахи. Для проживання робітників слугувала хата «в длинну и ширину трьох саженой» (7,5 x 7,5 м) з дерев'яних колод, покрита дранню; хата стояла уздовж берега⁷.

Підтвердження наведеної у джерелі вказівки на те, що працівники цегельні – від її керівника і до простих робітників – мешкали на території виробничого комплексу, містяться і в інших документах.

Так, до прикладу, в 1751 р. Генеральна військова канцелярія уклала контракт з іноземним майстром Карло Пеллі. У контракті йшлося про те, що цьому майстрові мали виділити квартиру для проживання і, крім того, забезпечувати провіантом⁸. З указу гетьмана від 13 травня 1752 р. випливає, що на утримання

⁵ Центральний державний історичний архів України у м. Києві. (далі – ЦДІАУ м. Київ). Ф. 51. Оп. 3. Спр. 19986. Арк. 31 зв.

⁶ Там само.

⁷ Там само. Арк. 32.

⁸ Батурич: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка та ін.; Редколегія: Коваленко О.Б. та ін. Вид. 2-ге, доповнене. Чернігів, 2012. С. 159–160.

та оплату праці робітників цегельного заводу на місяць виділялося 2 четверики борошна, гарнець круп, сало, олія, сіль⁹.

Крім майстрів, для належного функціонування цегельного комплексу, доставки та перевезення як сировини, так і готової продукції потрібна була значна кількість тяглової сили – волів. Так, станом на 1765 р. на батуринській цегельні було задіяно 286 волів¹⁰. Для них на цегельному комплексі було побудовано три великі хліви: «состоящая окружностью, в них саженой в длину 87 трехаршинных, а в ширину трех с половиною» (215 x 8,68 м). Для возів та саней збудовано окремих сараїв: «в длину саженой сорок восемь, а в ширину четырех саженой» (119 x 9,92 м). Були ще й дві комори (російською – «амбары»): «один длиною шести (14,88 м), а другой восьми саженой (19,84 м), а в ширину те оба амбара по полтретья сажня (6,20 м)». Для робітників, які доглядали за волами, побудовано окрему хату: «рубленая курная в длину и ширину трех саженой под дранью (7,44 x 7,44 м). Сени при ней плетневые в длину трех саженой з аршином а в пригонку трех саженой без аршина» (8,15 x 6,73 м).

Далі подано інформацію про спеціальний погріб для утримання ще однієї категорії робітників цегельні – «колодників»: «в длину и ширину трех саженой, без окон, к коим завесы большие к дверям зделанные з крючками и приборами».

У джерелі подана й інформація щодо виробничих приміщень, у яких випалювали цеглу: «сараи в коих кирпич делается». Вказується і їх топографічна прив'язка відносно сторін світу: «з боку Батурина», «з боку Обмачева», «паралельно лінії берега водойми». Наведено й інформацію щодо цих сараїв: «1. От Батурина в длину саженой трех аршинных сто а в ширину пяти (216 x 10 м)¹¹. От Батурина ж по залом в длину двести тридцать пять, да понад берегом от Обмачева в длину сто двадцать девять, а в ширину пяти трехаршинных саженой (275 x 10 м). В состоящем неподалеку от воловни первом в длину восемьдесят саженой, а в другом, идучом з того к острогу, длиною восемьдесят пять саженой, а в третьем, притяглом рогом поблизу к висписаной большой хате, тридцать девять длиною, а в ширину все три сарая четыре с половиною саженой»; згідно цього ми розуміємо, що перший сарай мав розміри (210 x 11,16 м), інший був такий самий, а третій – 96,7 x 11,16 м. З наведеної інформації робимо висновок, що всього діяло три виробничі цехи, причому третій складався із 3-х сараїв однакової ширини. Далі йдеться про печі, у яких випалювали цеглу. Станом на 1765 р. їх нараховувалося 5 і використовувались вони для випалювання ста тисяч цеглин¹². Звертаючись до інших архівних документів, маємо констатувати, що кількість печей в різні роки різнилась, що, перш за все, обумовлювалося безпосередньою потребою в цеглі та потужністю підприємства в конкретний момент часу. Відомо, що в 1751 р. Генеральна військова канцелярія зобов'язала Д. Стожка облаштувати три сараї довжиною 100 аршин і шириною 6 сажнів (71 x 12 м), а також «двое печей для делания кирпича и черепицы три, для делания кирпича форм – 200, тележок для возки глины – 100, для возки кирпича – 100»¹³.

Безперечно, цегельний комплекс працював для забезпечення будівельних потреб гетьманської столиці. Проаналізувавши архівні справи, наводимо дані щодо кількості випаленої цегли за різні роки.

Так, зі справи «Дело о строительстве городов Глухова и Батурина» випливає, що в 1754 р. було заготовлено та доставлено 3061620 одиниць цегли, цегли на фундамент – 1000 возів, сірої цегли – 3280000 одиниць¹⁴.

У «Доношении в Экспедицию строений Батуринского и Глуховского» за 1756 р. вказано, яку кількість цегли було виготовлено по факту: «жжёного кир-

⁹ Батурин: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів. С. 167–168.

¹⁰ ЦДІАУ м. Київ. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 19986. Арк. 35 зв.

¹¹ Там само. Арк. 32 зв.

¹² Там само. Арк. 33.

¹³ Батурин: сторінки історії... С. 160.

¹⁴ ЦДІАУ м. Київ. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 1481. Арк. 41.

пича – 5827490, серого кирпича – 1 миллион 20 тыс»¹⁵. У 1757 р. на батуринській цегельні було виготовлено 242990 одиниць цегли, як зазначено: «на новостроящийся дом»¹⁶.

З метою належного забезпечення діяльності батуринського цегельного комплексу потрібна була відповідна кількість робочого інвентарю. Вартий уваги перелік інвентарю, який зберігався в коморі на момент складання документу: «лопатов железных целых и ламаных – 11, в один пуд и четыре фунта; Ножов кирпичных годных – 57, в тридцать пять фунтов; шворников тачковых целых – 26, а латаных – 2, в 1 пуд, семь с половиною фунтов; Лопатень – 1 новый, в шесть фунтов; Заступов целых – 8, латаный – 1, шесть фунтов; Сокир целых – 24, латаных – 3; Копаница – 1, в какой весу пять фунтов с четвертью¹⁷. Плешень новых – 4, старая – 1, в коих весу четырнадцать фунтов с половиною; Копил железный – 1, в три фунта без четверти; Ковадел разбитых – 3, в коем весу по одному пуду, новое – 1, в один пуд и двадцать фунтов; Молотов верштаков – 2; Клещей ковальских годных – 4, в коих весу восемнадцать фунтов; обушных – 1, шпарого – 1, шрубул – 1, друшлаков – 2, колваш – 1, аспис – 1, вишмихунок – 1, гвоздьяница – 1, напилек – 1, стоячка – 1, что чоботы куютъ, – в них весу двадцать фунтов с половиною; Нашромка железная в кузне в пенку – 1, Форма железная в горну вмазаная – 1, Молотков кирпичных ломаных – 2, Кельня – 1, в коих весу два фунта с четвертью; Резцов колесных – 2, в них весу один фунт с половиною; Стругов простых целых – 2, ломаный – 1, бондарский кривый – 1, весу в оных с деревом эти фунта с половиною; шруботан – 1 с ключом в девять фунтов¹⁸; Скобелок з двома ручками – 2, одноручка – 1, в них весу один фунт и три четверти; Затирачок бондарских – 2; натягач бондарский деревянный з железним крюком – 1; Спустов бондарских – 2, один фунт с четвертью; Долот простых небольших – 3, з рихвати да одно жолобчатое, свердлов разных целых – 3, зломленный – 1, клинов железных целых – 4, в них весу двадцать один фунт с половиною; Пил тертичных годных – 2, з риховками и при оных ключ, в них весу четырнадцать фунтов; Перечневых пил – 3, одна большая а две ламаных, в них весу тринадцать фунтов с половиною; Крюков от пожарного случая – 4, вила – 1, в них весу один пуд и один фунт; Рыхов с колец точковых – 65, в них весу четырнадцать фунтов с четвертью; Тулок тачковых – 9, в них весу один фунт с половиною; Кандал ножных целых – 4, ламаных – 6, кандал ручных целых – 4¹⁹, цепь шейных целых – 5, клеймов что волы клеймовать – 2, в них весу один фунт и полчверти; Порплица и веретено у жорнов ручных – 2, в них весу один фунт с четвертью; Лопаток новых деревянных – 14; Заступилень – 60; Шкур чиненых спальных казенных волов – 22; шкура нечинена – 1; железа плоского в который 11 пуд 13 фунтов; точило – 1, в нем железо весу пять фунтов; мехов ковальских – 3, з железными дисами; ночвы большие – 1; козухов старых – 10; Свит старых – 2; Рукавиц старых – 4 пары; шапок старых – 8».

Далі наведено перелік речей, що зберігалися в коморі: «цебриков новых – 128; Ряжок новых – 50; Ведер незаживных – 3; Четвертей что хлеб меряют – 2; Печатных четверичков – 2; Гарцов печатных – 2; Мазниц для насыпу дегтю – 6; Форм старых незаживных – 250; Форм простых новых – 140²⁰. Разнородных форм кирпичных – 45; Дегтю в бочке на два корхи – 1; Под коляски осей – 3; Да под возы осей струганых – 23, Ободов новых и латаных – 10; Старых осей с подосками – 4; Рогож старых збитых – 25; Лубя струганого в амбар – 100; Нестру-

¹⁵ ЦДІАУ м. Київ. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 1481. Арк. 47 – 47 зв.

¹⁶ Нечипоренко П. «Національні стросенія» 1748–65 рр. на Посем'ї та їх відношення до господарства гетьмана Розумовського. *Студії з історії України Науково-дослідчої катедри з історії України в Києві*. Київ, 1929. Т. 2: виданий на пошану академіка Михайла Сергієвича Грушевського з нагоди шістьдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. С. 45–55.

¹⁷ ЦДІАУ м. Київ. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 19986. Арк. 60.

¹⁸ Там само. Арк. 33 зв.

¹⁹ Там само. Арк. 34.

²⁰ Там само. Арк. 34 зв.

ганого под поветкою – 100; Стояк надегом новый – 1; Сажниц – 2; Уголка в амбар четвертей – 6; Тертиц в амбар – 16; Колес новых в амбар – 3; Тесу крей и в амбар находится тесин – 6; Под сырым кирпичем тесу – 146; Тертиц под кирпичем – 25; Обаполков под кирпичем – 16; Бочок дегтяных – 2; Корыт больших – 2; Кадей больших для насыпу хлеба – 3; Для варива кадовбов с кухов старых – 15; урезков – 9; Дежок что хлеб месить – 2; Тачок простых без колесец – 72; Тачок коробочковых без колесец – 12; Колесец тачковых годных з утулками – 13; Без утулок – 30; Негодных колесец – 37; Возов годных и повозками с колесами и войтами без драбин – 28; Драбин возовых годных – 34; Возов ящиковых – 3; Ручок рядовок новых – 200²¹. Ящиков возовых не на возах – 4; Карет годных – 40; Гринджол годных к повокам – 68; Полозя з гринджол старого годного полозов – 10; полозов новых без опленей тесаных – 63; Колес старых годных – 17; Колес битых – 9; Столов что кирпич сырой делался годных – 28; Спорченых – 45; Ваг что сено важить без веревок – 2; При печах кипричных тесин долгих целых – 3, а одна на двое переколота; Дров при печах 1 аршин; Фридур на четырех столпах – 2; Черпаков – 2; Волон при кирпичных батуринских заводах – 286; Лесов два купленых, 1 за уступ войскового канцеляриста Алексея Войцеховича, другой в жителя Нехаевского Никиты Гавриловского за селом Рыжками; Сена на беложежском степу скирд – 10, во всякой скирте по 200 копий²².

Отже, цегельний комплекс займав велику територію, на якій була розташована низка житлових, господарських, складських та виробничих будівель. Наведена у статті інформація дає можливість стверджувати, що станом на середину XVIII ст. батуринський цегельний комплекс був потужним підприємством. Окреслені у статті дані лише частково проливають світло на безліч нез'ясованих питань, які стосуються діяльності цегельного комплексу в Батурині.

References

Mytsyk, Y., Tarasenko, I. (2019) Dokumenty fondu №154 TsDIAK Ukrainy yak dzherelo z istorii Baturynskoho Sviato-Mykil'skoho Krupyt'skoho monastyria [Documents of the fund №154 of CDIAC of Ukraine as a source on the history of Baturyn St. Nicholas Krupitsky monastery]. *Baturynska starovyna – Baturyn antiquity*, 7 (11). Kyiv, Ukraine.

Saienko, N. A. (2020). Zabudova Baturyna XVII–XVIII st.: budivli vyrobnychogo pryznachennia [Buildings of Baturyn of the XVII – XVIII centuries: buildings of industrial purpose]. *Baturynska starovyna – Baturyn antiquity*, 8 (12). Chernihiv, Ukraine.

Terekh, M. (2008). Promyslovist Baturyna doby K. Rozumovskoho (XVIII–XIX st.) [Industry of Baturyn in the time of K. Rozumovsky (XVIII-XIX centuries)]. *Baturynska starovyna – Baturyn antiquity*. Kyiv, Ukraine.

Фурсова Юлія Володимирівна – завідувач відділом «Палац гетьмана Кирила Розумовського» Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (вул. Небережна, 1, м. Батурин, 16512, Україна).

Fursova Julia V. – Head of the Department «Palace of the Hetman Kyryll Razumovsky» National Historical and Cultural Reserve «Hetman's capital» (Naberezhna Street, Baturin, 16512, Ukraine).

E-mail: b.palaz@ukr.net

²¹ ЦДІАУ м. Київ. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 19986. Арк. 35.

²² Там само. Арк. 35 зв.

**ON THE QUESTION OF THE ARRANGEMENT
OF THE BATURYN BRICK PRODUCTION COMPLEX
OF THE SECOND HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY
(BASED ON FUND MATERIALS № 51 OF THE CENTRAL STATE
HISTORICAL ARCHIVE OF UKRAINE, KYIV)**

The purpose of the study is to analyze the available publications and introduce into scientific circulation the newly discovered document in the Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv, which concerning brick factories in the hetman's capital Baturyn during the time of Kyryllo Razumovsky. There were considered and analyzed issues related to the arrangement of the Baturyn brick complex, as of 1765, which provides information on commercial, residential, industrial and warehouse facilities and a list of working equipment. The submitted and analyzed materials allow to learn more about the functioning of the Baturyn brick complex as of 1765, in addition, the materials provide more information about the construction of Baturyn in the middle of the eighteenth century.

The scientific novelty lies in the first comprehensive analysis of publications and the introduction into scientific circulation some new archival materials from the fund № 51 of the Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv. The topic of Baturyn's industrial enterprises is quite relevant in the complex of research of Baturyn's construction and economic development of the city as of the middle of the XVIII century.

During the preparation of the publication the author used general scientific methods of historical research.

Conclusions: Despite of the available scientific research, today there are many unresolved issues regarding Baturyn's industrial enterprises, including brick factories.

The statement presented in the article gives us an understanding that the brick complex occupied a large area, where located a number of residential, commercial, warehouse and industrial buildings. The information in the article proves that as Baturyn brick complex was a powerful enterprise of the middle of the eighteenth century. Finally, we understand that the issues outlined in the article only shed light on many unresolved issues related to the activities of the brick complex. Further study of the raised topic will provide an opportunity to study the economic development of Baturyn in the middle of the eighteenth century.

Key words: Baturyn, Hetman Kyryllo Razumovsky, brick factories, brick master, Carlo Pelly, hetman's capital, working equipment.

Дата подання: 14 квітня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 9 травня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Фурсова, Ю. До питання про облаштування цегельного виробничого комплексу Батурина другої половини XVIII століття (на матеріалах фонду № 51 Центрального державного історичного архіву України, м. Київ). *Сіверянський літопис*. 2021. №2. С. 12–18. DOI: 10.5281/zenodo.4771939.

Цитування за стандартом APA

Fursova (2021). Do pytannia pro oblashtuvannia tshelnoho vyrobnychoho kompleksu Baturyna druhoi polovyny XVIII stolittia (na materialakh fondu № 51 Tsentralnoho derzhavnoho istorychnoho arkhivu Ukrainy, m. Kyiv) [On the question of the arrangement of the Baturyn Brick Production Complex of the second half of the eighteenth century (based on fund materials № 51 of the Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, 12–18. DOI: 10.5281/zenodo.4771939.